

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.02>

Кононенко О. Ю.^{1,2}

0000-0002-1741-2066

Трусій О. М.¹

0000-0002-3711-8008

¹ Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

² Університет Гумбольдтів в Берліні, Берлін

Міські сади як чинник соціальної стійкості в кризові часи (на прикладі Києва та Київської області)

УДК 911.3:911.375.6:316.334.56(477.41)(045)

Метою дослідження є виділення основних типів міських садів в м. Києві та Київській області, вивчення особливостей їхнього створення і розвитку під час війни росії проти України. Розвиток міського садівництва розглянуто крізь призму загальносвітового досвіду та з урахуванням історії розвитку агровиробництва в Києві та передмісті. На основі аналізу обраних кейсів було проведено порівняння централізованих та низових проєктів міського садівництва з точки зору динаміки і перспектив їхнього розвитку, внеску у соціальну стійкість міст. Низові ініціативи міського садівництва відкритіші до залучення нових учасників, розвитку горизонтальних зв'язків між різними зацікавленими сторонами та більшою мірою відповідають потребам громади. Новизна дослідження полягає у розкритті адаптаційних можливостей міських садів, що є важливим чинником соціальної стійкості міст під час криз.

Ключові слова: міське садівництво, громада, соціальна стійкість, війна, Київ.

Актуальність теми дослідження

Міські сади (urban gardens) останнім часом розглядаються як оптимальні сталі рішення для розвитку міст під час глобальної мультикризи [1, 2]. Для нейтралізації наслідків глобальної зміни клімату зросла потреба у зелених зонах, які слугують як місця, де меншим є вплив хвиль тепла, міські сади можуть виконувати функцію губки — збирати та утримувати воду під час злив [3], а також підтримувати біорізноманіття, бути місцем, де ростуть рідкісні види рослин і тварин [4]. Відповідно міські сади, навіть невеликі за розміром, розглядаються як важлива частина зеленої зони міст, оскільки надають екологічні послуги [5]. Соціально-економічний аспект міського садівництва також є суттєвим. Воно, як правило, формується

і розвиваються як ініціативи знизу через активність окремих громадян, громадських організацій, освітніх закладів, благодійних фондів тощо. У існуванні міського саду зацікавлена перш за все місцева громада, вразливі верстви населення, молодь, сім'ї з дітьми, біженці та вимушені мігранти [6–8]. На певному етапі місцева влада також стає на бік місцевих активістів, включає ділянки міського садівництва до стратегічних планувальних документів та легалізує їх [9–10]. Під час соціально-економічних потрясінь потреба у соціальній співпраці, моральній підтримці зростає. Наприклад, міське садівництво є проявом опору і соціального єднання в умовах приватизації міського публічного простору [2], а також було одним з елементів адаптації під час пандемії COVID-19 [11]. Під час війни

Цитування:

Кононенко О. Ю., Трусій О. М. Міські сади як чинник соціальної стійкості в кризові часи (на приклад Києва і Київської області). *Український географічний журнал*. 2025. № 2 (130). С. 93–103. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.02.093>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2025.

Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

міське садівництво також стає одним з факторів продовольчої безпеки [12]. Так, місцеві жителі вирощували овочі, фрукти на присадибних ділянках після II Світової війни у напівзруйнованих європейських містах [13].

Географія міського садівництва є широкою. Воно отримало широкий розвиток в США та Західній Європі, а зараз стає все більш популярним в країнах Центральної та Південної Європи [14, 12]. Міське садівництво стало урбаністичним трендом, що однак має специфічні місцеві риси, а саме різними можуть бути місія і цілі створення, підходи до управління, розміри і типи садів. Поштовхом для розвитку часто є трансформації в планувальній структурі міста, вивільнення земельних ділянок під час деіндустріалізації, чи після економічних криз [1, 8–9]. У цій статті розвиток міського садівництва розглядається як компонент соціальної стійкості міст в часи війни росії проти України.

Стан вивчення питання, основні праці

Концепція стійкості знаходить все більше використання при дослідженні не тільки природних, але соціальних і соціально-економічних систем [15–16]. Джерелом стійкості природних систем є їх різноманітність, багатоваріантність, здатність до саморегулювання [4, 17]. Стійкість систем, створених людиною, перш за все технічних, традиційно ґрунтувалась на надійності, контролі, централізованому управлінні, а також на інноваціях [18]. Соціальна стійкість відображає здатність соціальних груп чи спільнот реагувати на загрози і зовнішні виклики, адаптуючись до нових умов, ефективно використовуючи та розподіляючи соціальні ресурси [19]. У містах поєднуються та переплітаються природні (екологічні), соціальні та технічні компоненти, що може розглядатись як дестабілізуючий чинник, але також як можливість покращення їх взаємодії за рахунок багатоваріантності, гнучкості, здатності до швидкого реагування на виклики [17, 20]. Соціальна складова стійкості міст є важливою під час кризових періодів, враховуючи швидкість, з якою місцеві ініціативи, волонтерська діяльність, самоорганізація, обмін інформацією з використанням соціальних мереж можуть підвищити адаптаційні можливості міст [19]. Пошук та залучення внутрішніх ресурсів є

суттєвим внеском у міську стійкість. Такими ресурсами можуть стати міські сади, які прийнято розглядати як мультирішення, оскільки вони:

- сприяють розширенню зелених зон, збереженню біорізноманіття та загалом зменшенню чутливості міст до змін клімату;
- підвищують рівень продовольчої безпеки та розвивають практики пермакультури;
- сприяють гуртуванню громади, підтримці соціально вразливих верств населення.

Хоча сучасна хвиля міського садівництва збігається з поширенням ідей сталого розвитку [3], міські сади не можна розглядати як нове явище для міст, в тій чи іншій формі вони завжди були присутні [21]. Міські дачні ділянки (allotment gardens) в більшій мірі сприяють економічній підтримці містян під час війн та інших криз, комунальні сади роблять значний внесок для інтеграції біженців, внутрішньо переміщених осіб, незайнятого населення [9], прибудинкові зміцнюють локальні громади та сприяють формуванню відчуття місця [22–23]. Кожен тип міського садівництва (*табл. 1*) робить свій внесок у соціальну стійкість в містах, але є ключові функції, характерні для всіх міських садів: 1) відновлення забрудненого міського ландшафту, використовуючи екологічні способи вирощування культур (технологія пермакультури); 2) посилення соціальних зв'язків на місцевому рівні, гуртування громади, що може поєднуватись з активізмом, боротьбою громади за доступ до публічних просторів [6, 10, 24]. Також міське садівництво бере на себе частину функцій місцевого самоврядування щодо екологічної освіти, збереження навколишнього середовища, соціальної підтримки найбільш вразливих верств населення, не вимагаючи при цьому значних витрат з боку міста. Характеризуючись великою варіативністю та гнучкістю, міське садівництво може адаптуватись до потреб громади, посилюючи ту функцію, яка є найбільш суспільно затребуваною в певний період часу.

Міські сади можуть бути класифіковані за різними ознаками: розмірами, формами власності, особливостями фінансування та управління, функціональним призначенням [26, 34]. Сади, що отримують фінансування з боку міжнародних фондів, державних інституцій, чи підтримані місцевою владою, є ініційованими зверху (централізований підхід). Це, на-

Таблиця 1. Внесок міських садів у підвищення соціальної стійкості

Тип міського садівництва	Питомі риси	Вплив на стійкість	Приклади
Міські дачні кооперативи (allotment gardens)	Господарська діяльність, що поєднує садівництво на особистих ділянках та облаштування зон спільного використання	Суттєве розширення зелених міських зон, пом'якшення наслідків кліматичних змін, внесок у продовольчу безпеку домогосподарств, соціальна взаємодія, розвиток освітніх, культурних проєктів	Дачні кооперативи в СРСР і постсоціалістичних країнах [25]; Швейцарія[22], Велика Британія, країни ЄС [26]
Присадибне городництво і садівництво (domestic gardens / private gardens / home gardens)	Вирощування квітів, овочів, ягід в межах приватних земельних ділянок біля будинку	Розширення зелених зон міста, покращення їх естетичного вигляду, психологічне відновлення, потенційне використання для вирощування продуктів харчування в кризові періоди	Швейцарія [22], Франція [23], США [27]
Комунальні сади (community gardens) Основні підтипи: спільні сади (shared gardens), міжкультурні сади (intercultural gardens); колективні сади (collective gardens), кочові сади (nomadic gardens)	Співгосподарювання на земельній ділянці, що знаходиться у комунальній чи спільній власності	Значний внесок у гуртування громади, формування місцевої ідентичності, всебічна підтримка вразливих верств населення, екологічна освіта, розширення зелених зон міст	Франція [28, 29], Канада [11]; Швеція, Велика Британія, Латвія [6]; США [14]
Неформальні сади (informal gardens / guerrilla / squatter gardens)	Самоорганізовані сади на закинутих, деградованих ділянках або на тих, де форма власності є невизначена	Зміцнення активістських рухів, партисипації, сприяння розширення доступу до публічних просторів, зелених зон, збільшення біорізноманіття в місті	Італія [21], Іспанія [2]
Сади інституцій (religious gardens, school, hospital gardens), терапевтичні сади (therapy gardens)	Санкціоновані адміністрацією та спеціальним чином облаштовані зелені простори на територіях освітніх закладів, лікарень, церков тощо.	Поширення знань про екологічно орієнтовані практики садівництва, всебічна підтримка вразливих верств населення в кризові часи, розвиток освітніх, культурних проєктів	Туреччина [30], США, Велика Британія, Африка, Азія, Австралія і Європа [31], США [32]
Сади Перемоги (Victory gardens)	Вирощування продуктів харчування на вільних ділянках, санкціоноване центральним урядом	Підвищення міської стійкості до викликів війни, рівня самозабезпечення продуктами харчування, взаємопідтримки та гуртування громади	Велика Британія [13], Німеччина, Естонія, Латвія, Литва [12], Україна [33]

приклад, проєкти «Садів Перемоги», сади при школах і лікарнях, міські дачні кооперативи чи комунальні сади, що мають зовнішнє фінансування. Міські сади як вид низових ініціатив (присадибні, неформальні та більшість підтипів комунальних садів) підтримуються завдяки каудфандінгу, волонтерській роботі або є одним з видів діяльності неурядових організацій. Проміжні варіанти можуть виникати при поєднанні двох підходів, а саме: централізований підхід із залученням громади, низові ініціативи з політичною чи адміністративною підтрим-

кою, професійною чи неформальною допомогою [35]. Довготривалість міського садівництва залежить від кількості і міцності зв'язків з різними міськими акторами, а також швидкості реагування на проблеми і виклики, з якими стикаються активісти і ініціатори проєктів. На шляху міського садівництва часто стоїть неоліберальний підхід до планування міст і відсутність земельних ділянок, недостатність підтримки таких ініціатив серед більшості містян, їх неознаність про технології безпечного вирощування культур в міських умовах [14].

Метою дослідження є виділення основних типів міських садів в м. Києві та Київській області, вивчення особливостей їхнього створення і розвитку під час війни росії проти України.

Методи дослідження

У рамках цього дослідження міські сади розглядаються як соціопросторові системи, частини міського соціально контекстуалізованого ландшафту, що були створені з певною метою, мають власну організаційну структуру, ресурсну базу та взаємодіють з міською владою, громадою, іншими міськими структурами. Беручи до уваги природно-екологічний фактор міського садівництва та його внесок у збереження біорізноманіття та боротьбу з кліматичними змінами, ми передовсім спрямовували дослідження на соціально-економічні аспекти цього явища, що визначило вибір дослідницьких методів.

Польові дослідження було проведено у травні–жовтні 2024 р. у м. Києві та Київській області, а також у м. Берлін. Основним методом є напівструктуровані інтерв'ю з активістами міського садівництва, учасниками цього руху, експертами. Пошук респондентів проводився у спільноті екологічних активістів, а саме учасників навчальних курсів з пермакультури. Крім того, було використано прийом сніжного кому, оскільки спільнота зацікавлених у розвитку цього руху в Києві є згуртованою, але не дуже видимою у фізичному та віртуальному просторах. Інтерв'ю тривали 30–50 хвилин і проводились у безпосередній близькості з міськими садами. Окремі інтерв'ю були проведені онлайн.

У Берліні метод інтерв'ю був поєднаний з методом спостереження з участю. На прикладі одного з громадських садів міста (Prinzessingarten), було детально вивчено механізми підтримки садів з боку міської влади, співпрацю з іншими садами, навчання та обмін досвідом, способи вирішення конфліктів, відносини з місцевою громадою. Неформальні розмови та декілька інтерв'ю з представниками інших садів стали доповненням до зібраного емпіричного матеріалу. Глибоке залучення до практик міського садівництва дало розуміння його як важливої частини життєдіяльності сучасного міста.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням наукових результатів

Розвиток міських садів в Берліні та Києві: історичні особливості і сучасна ситуація

Міські сади Берліна беруть початок від «жебрацьких садів» другої середини XIX ст., коли міська влада вирішила надавати найбіднішим верствам населення невеликі ділянки замість того, щоб виплачувати соціальну допомогу. Продовольча безпека була метою продовження традиції вирощування овочів і фруктів на дачних ділянках під час першої та другої світових війн. Будучи постійно присутніми в міському ландшафті, міські сади багато разів змінювали свої функції, форми, локації. Наприклад, під час кризи 30-х рр. XX ст. присадибні ділянки виділялись безробітним, а після II Світової війни вони були також і місцем постійного проживання через великий дефіцит житла. На кінець війни у Берліні налічувалось 800 тис. таких ділянок [36]. Інтенсивний розвиток міського садівництва в Берліні на початку XXI ст. пов'язаний з дещо іншими процесами: посиленням соціальної функції садів, а також розширенням їх внеску у кліматичну нейтральність і досягнення цілей сталого розвитку.

Берлін відрізняється великою різноманітністю міських садів. Найбільшу площу займають міські дачні об'єднання (allotment gardens) — 3 % загальної території міста. Комунальні сади розміщуються в громадських садах і парках, на ревіталізованих територіях, в межах закритих кладовищ, дахах будинків, на ділянках, що звільнились після падіння Берлінської стіни, у вуличному просторі. Освітні та міжкультурні сади організуються поблизу державних навчальних закладів та соціальних організацій. Суттєвий внесок у справу озеленення міста та посилення відчуття місця серед містян роблять приватні сади та колективні сади поблизу багатоквартирних будинків. Сенат Берліну 24 січня 2023 р. ухвалив «Програму розвитку міських садів Берліна» [37], яка визначає порядок виділення і використання земельних ділянок, фінансову і матеріальну підтримку садів та інші питання. Горизонтальні зв'язки є важливими для міських садів: в місті функціонують декілька громадських мережевих організацій, як, наприклад, Мережа міських садів Берліна. Вона виконує функцію комунікації з міською владою, організовує щорічні зустрічі активів садів, забезпечує

обмін досвідом, є майданчиком для обговорення поточних проблем.

Суттєве посилення соціальної значимості міських садів є відповіддю на запит з боку громади міста на активне використання зелених публічних просторів, інтеграцію до громади біженців, мігрантів, осіб з особливими потребами, самотніх людей. Виконуючи певні повсякденні завдання, беручи участь в обговореннях, члени садової громади набувають суб'єктність і відчуття належності до місця.

У більшості садів регулярно проводяться культурні, освітні події, змагання, виставки, а також зустрічі садівників для обміну досвідом (рис. 1а).

Точкою відліку історії перших садів в Києві вважаються монастирські сади. Культуру садівництва поширили освічені ченці-греки з Візантії та Афону, які потрапляли до Києва у складі духовних місій. Так, ченці Києво-Печерської лаври займалися розведенням садів ще з XI ст. У цей час сади культивувалися не тільки в монастирях, а й у садибах князів та заможних містян. Садівництво при монастирях розвивалось у Голосіїві, Китаївській пустині, Самбурках, поблизу Оріхуватських ставків [38]. Починаючи з XVII ст. заможні кияни облаштовували сади поблизу своїх маєтків (на Пріорці, Липках, поблизу урочища Клов). Дачі як місце відпочинку чиновників, науковців, аристократів були закладені в Києві у XVIII ст. на Святошині, Пушчі-Водиці, Шулявці.

Підхід до міського садівництва змінився у радянський період. Дачні ділянки починаючи з 50-х рр. XX ст. почали виділятися працівникам підприємств, державним службовцям. Дачними масивами в цей час стали Русанівські, Воскресенські сади, пізніше найбільший дачний масив Осокорки (50–60 рр. XX ст.) [39]. У більшості випадків це були території, що не відповідали нормам промислового і житлового будівництва і були, наприклад, в зоні постійних повеней (Русанівські сади), які до будівництва дамби повністю затоплювались весною.

Економічна криза 90-х рр. XX ст., дефіцит, інфляція стали причиною підвищеного інтересу до міського садівництва. У вже існуючих дачних кооперативах кияни вирощували продукти для особистого споживання. З метою задоволення зростаючого попиту земля під дачі виділялась у передмісті. Була також практика

виділення городів підприємствами, установами і організаціями в межах власної території. Така політика сприяла підтримці сімей працівників, заробітної плати яких не вистачало для забезпечення базових потреб. У XXI ст. міське садівництво і городництво вже не витримує конкуренцію з іншими землекористувачами, а попит на землю постійно зростає. Відповідно, ставлення киян до дач також змінюється в бік рекреаційної функції. Дачі продовжують частково виконувати функцію забезпечення продовольчої безпеки, але, під тиском девелоперських компаній, вони поступово трансформуються у житлові масиви.

Централізовані ініціативи міського садівництва в Києві та передмісті

Частина міських садів створюються завдяки грантовій підтримці з боку міжнародних організацій, фондів чи місцевих програм розвитку громад. Після початку війни було започатковано конкурс «Сади Перемоги» за фінансової підтримки Уряду Канади в Україні «Супровід урядових реформ в Україні» (SURGe). Громади, що виграли конкурс розробили місцеві Програми самозабезпечення харчовими продуктами «Сади Перемоги» та отримали фінансування для закупівлі необхідного обладнання та матеріалів. Ідея конкурсу полягає у наданні грантової підтримки громадам, що виявляють бажання реалізовувати проекти відповідно до місцевих потреб. Кількість пілотних проектів є невеликою (до 10) і вони мають заохочувальну роль у підвищенні спроможності громад забезпечувати себе продовольством під час війни (рис. 1б).

Всеукраїнська кампанія «Сади Перемоги» є видимою у інформаційному просторі: вся інформація про конкурс розміщена на сайті, сторінці у Фейсбуку, розроблено посібник з міського садівництва. Кількість громад, що розробили Програми самозабезпечення харчовими продуктами постійно зростає. Експертка з розвитку міських громад Катерина пояснила:

«...насправді завжди, але на той час (на початку війни — ред.) особливо люди потребували підтримки і безпечних середовищ, де можна почувати себе комфортно і де можна ділитися якимись своїми переживаннями і проживати їх. І от, власне через садівництво, цей процес теж досить класно відбувається. І такі об'єднані

Рис. 1. Міські сади Німеччини та України (фото авторів)

a — Prinzessinnengarten, Берлін; *б* — Сквот-город, м. Київ; *в* — Сад ОСББ в м. Боярка (Київська область); *г* — Самосад

групи людей, які потім також підтримують одне одного і намагаються промотувати цю культуру міського садівництва і на іншій локації, і на особистому рівні».

Громадський сад в ОСББ в м. Боярка, що був створений за ініціативи голови ОСББ, отримав фінансування з Фонду Боярської громади (рис. 1.в). Було побудовано 3 високі грядки, закуплено землю і насіннєвий матеріал. Сезон 2023/2024 р. показав інтерес жителів до міського садівництва на прибудинковій території, хоча ініціатором подачі грантової заявки були не місцеві жителі, а голова ОСББ. Основною метою створення саду було забезпечення вразливих верств населення (пенсіонерів) овочами, залучення їх до спільних справ громади.

Хоча цей проект планувався як демонстраційний, такий що може залучити більше людей до міського садівництва, він ініціативною групою розглядається як успішний кейс міського садівництва.

Низові ініціативи міського садівництва в Києві

Розвиток низових ініціатив відбувається на тлі зростаючого інтересу до міського садівництва як сучасного урбаністичного тренду, запиту на екологічний спосіб життя, пошуку форм більш тісного контакту з природою в умовах екологічної кризи [14]. У випадку України важливим є чинник боротьби громади за зелені публічні простори в умовах їх забудови. Тобто міські сади є також проявом права на місто [40]. Громадський сад «Самосад» є публічним простором, що облаштований силами місцевої громади і в інтересах громади (рис. 1г). Початковою ідеєю було перетворення занедбаного пустиря силами місцевих активістів у публічний простір, що забезпечував би контакт місцевих жителів з природою через: 1) вирощування городини і квітів; 2) можливість перепочити на газоні в тіні дерев; 3) створення спільноти однодумців, що поважають один одного та дбайливо відносяться до са-

ду. Самосад має тісні горизонтальні зв'язки з соціально відповідальним бізнесом (завдяки його участі було придбано газон та систему поливу), за допомогою ГО «Mecopotia» було організовано розумні грядки, запрошувались дизайнери, спеціаліст з підтримання здоров'я рослин [41]. Поточні витати та облаштування вуличних меблів проводилось із залученням громади (збір громадських коштів проводиться на постійній основі), з часом розвинулись взаємовигідні відносини з сусідським кафе.

Зі зміною потреб громади сад також змінюється в бік розширення переліку функцій: у ньому проводяться культурні події, облаштовано зони відпочинку для різних вікових груп, висаджено нові дерева. Як поділилась з нами активістка Самосаду, існує мінімум п'ять напрямів роботи: сад — як 1) публічний простір, 2) згуртована громада, 3) освітній простір, 4) громадянський рух; 5) терапевтична зона. Самосад в значній мірі спирається на громаду (місцеві жителі постійно роблять добровільні внески для підтримання проекту). За десять років існування саду налагоджено неформальні зв'язки з іншими активістами, експертами, дизайнерами, громадськими організаціями, бізнесом (рис. 2). З місцевою владою встановились відносини невторчання: вони не регулюють розвиток цієї зеленої зони, але в той же час і не виділяють на її розвиток ресурси.

«Сквот-город» — це проект, що виник в межах історичної забудови у дворі Музею Ханенків, на невеликій занедбаній території (рис. 16). Станом на березень 2022 р. за це місце вже певний час боролась група активістів, які організували там культурний простір. Розширення території ускладнювалось через невизначеність юридичного статусу землі та фактичне використання двору як неофіційної стоянки. На початку повномасштабної війни культурний простір і розташоване в ньому кафе стали самоорганізованим волонтерським центром, на базі якого гуртувалась громада. Призупинення роботи Музею та виїзд значної кількості місцевих жителів зробили можливою реалізацію ідеї міського саду. Початково було дві цілі: підвищити свою готовність до продовольчої кризи в місті та залучення людей до соціального проекту, підтримання їх ментального здоров'я:

«Для нас це була психотерапія, оскільки вирощування рослин — це дуже вдячна діяльність, бо

кожен тиждень щось відбувається: одне зацвіло, друге виросло, третє зав'язалось, а четверте достигло. Навіть коли друзі з-за кордону питають: «Що нового?» А хорошого не дуже багато відбувалось на той момент. І ти у відповідь: «Полуниця зав'язалась, клас!» У мене мама була в той час в евакуації і спілкування з нею повністю перейшло в цю площину. Я з нею спілкувалась на тему як йдуть справи на городі. Це була можливість весь час транслювати позитивні новини» (з розмови з координаторкою проекту «Сквот-город»).

Екологічні принципи вирощування дотримувались з самого початку, оскільки одна з активісток саду є випускницею «Зеленої Академії» фонду імені Гайнріха Белля. Кошти для підтримання як всього культурного простору, так і міського саду збираються під час численних благодійних концертів та інших подій. Активна взаємодія з природою стала імпульсом для різноманітних арт-проектів, формування нового, освітнього напрямку. Сквот-город — приклад комунального саду, але також і кочового саду, оскільки через будівельні роботи всі грядки саду необхідно було перемістити. Багаторічні рослини, кущі і дерева були перевезені і роздані членам спільноти, а вуличний простір був з часом переобладнаний. Таким чином міні-города адаптуються до умов неоліберального міста [42]. За грантової підтримки Фонду імені Гайнріха Белля та на основі досвіду проекту «Сквот-город» було видано методичний довідник-вказівник по створенню міського городу [43].

Вирощування городини на прибудинковій території багатоповерхових будинків отримало імпульс для більш інтенсивного розвитку у 2022 р. Неформальні сади є ініціативою декількох (іноді одного) жителів будинку/житлового комплексу. Неможливість вирощувати овочі на дачах через окупацію частини Київської області спонукала до пошуку нових форм. Іншим мотивом став перехід на екологічно свідоме споживання, що передбачає компостування органічних відходів, поширення знань про правила вирощування продуктів харчування в місті.

Висновки

Розвиток міського садівництва в Україні і м. Києві відбувається в руслі загальносвітових трендів: зростає як інтерес до міського садівництва загалом, так і кількість міських садів. У Києві та Київській області є як традиційні міські дач-

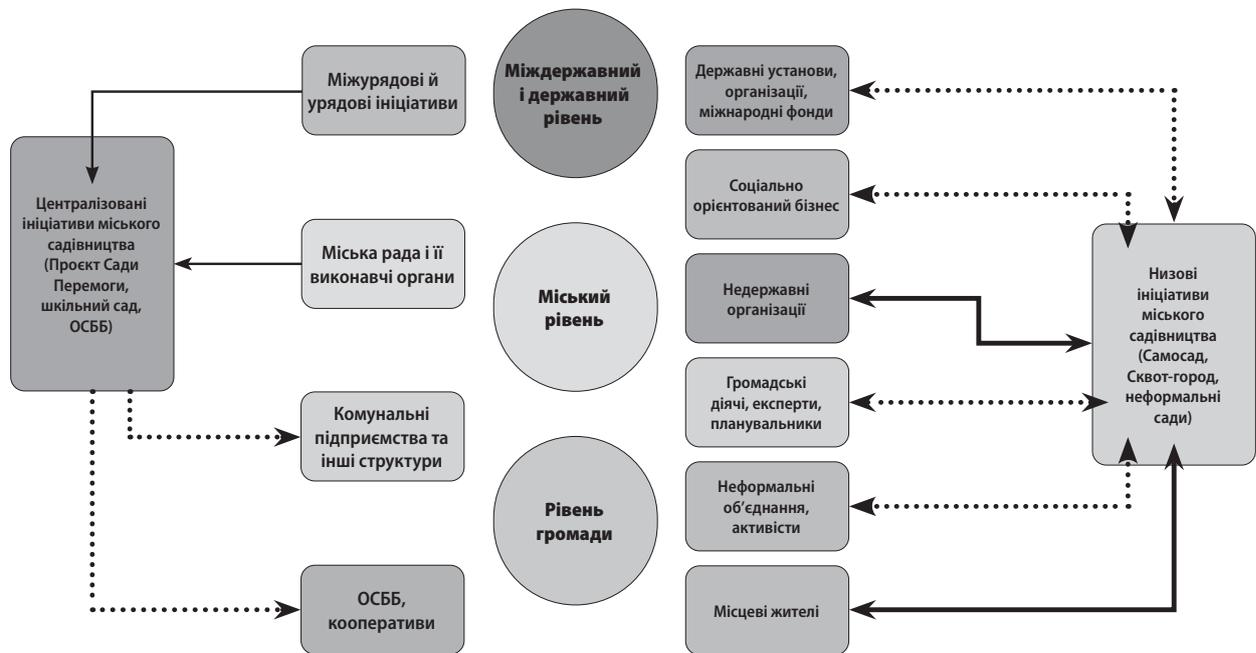

Рис. 2. Зовнішні зв'язки міських садів Києва та області (розроблено авторами)
суцільні лінії і стрілки відображають фінансові та управлінські зв'язки,
пунктирні лінії і стрілки відображають партнерські, консультативні, неформальні зв'язки

ні кооперативи та присадибні ділянки, так і комунальні сади різних масштабів і форм, шкільні та терапевтичні сади. Усі типи міських садів поєднують декілька функцій: гуртування громади та надання психологічної підтримки населенню в критичні періоди, вирощування городніх культур із дотриманням екологічно безпечних технологій, використання міських садів як просторів для освітніх, культурних проєктів. Мультифункціональність та мобільність є важливими властивостями міського садівництва з точки зору підтримання стійкості міст. Таким чином, відбувається коригування розвитку садів відповідно до потреб міста і громади.

Повномасштабна війна в Україні актуалізувала міське садівництво, створивши нові його форми. Це сприяло розвитку садівництва і городництва в межах існуючих проєктів, а також збільшенню кількості неформальних садів, та виникненню нових можливостей фінансування. Громади отримали рекомендації зі створення садів, їх легітимізації у міському просторі, підтримки з боку міжнародних фондів та міської влади. Під час війни соціальний та терапевтичний аспекти показали свою значимість. На прикладі «Самосаду» та «Сквот-городу» про-

демонстровано, що міське садівництво може розвиватись без бюджетного фінансування, з використанням внутрішніх ресурсів громади, зв'язків з недержавними організаціями, бізнесом, із залученням експертів.

У результаті дослідження було виявлено два основних підходи до організації міських садів: (1) ініційовані владними структурами, міжнародними та місцевими фондами — підхід «згори вниз»; (2) громадські низові ініціативи — підхід «знизу — вгору». Як показали емпіричні дослідження, в Києві під час війни сформувався запит на міське садівництво, що однак не привело до його пришвидшеного розвитку. Довготривалість проєктів міського садівництва залежить від активності місцевої громади та не є пріоритетом для місцевої влади.

Централізовані й низові проєкти відрізняються підходами до управління та фінансування, ступенем пов'язаності з іншими міськими ініціативами. Підхід «знизу-вгору» на цей момент демонструє більшу стійкість та готовність протистояти викликам. Громадські та самоорганізовані сади спираються на більш різноманітну ресурсну базу та мають можливість залучати нових учасників, розвивати нові

напрямки. Сади, що фінансуються з бюджету чи міжнародних фондів в значній мірі залежать від сталості фінансування. Вони не завжди позитивно сприймаються місцевими жителями і є вразливими щодо довгострокових перспектив розвитку. З іншого боку, програми самозабезпечення громад харчовими продуктами та пілотні проекти «Садів Перемоги» роблять важливий внесок у стійкість міст, надаючи методичну, освітню, фінансову підтримку громадам.

Наукова новизна

У статті доведено, що міські сади є важливим компонентом стійкості міст під час кризових періодів. Приклад м. Києва і його передмість продемонстрував високий адаптивний потенціал ініціатив садівництва, що проявляється у їх здатності знаходити фізичний та соціальний простір для спільного чи індивідуального вирощування продуктів харчування в місті. Низові ініціативи (наприклад, комунальні

чи неформальні сади) є більш стійкими до викликів, а саме до відсутності підтримки з боку місцевої влади, конфліктів з землекористувачами, браку фінансових ресурсів, недостатності знань щодо організації міського саду. У найкритичніші періоди такі сади отримують підтримку від різних акторів, спираючись на розгалужену мережу горизонтальних зв'язків. Комунальні сади демонструють здатність адаптуватись до нових умов, розвиваючи нові напрямки, залучаючи нових учасників, встановлюючи нові зв'язки. Централізовані ініціативи залучають менше учасників і є залежними від можливості подальшого фінансування проєктів садівництва. Громади залучаються до таких ініціатив по-вільніше, особливо враховуючи низький рівень обізнаності про технології вирощування городніх культур в умовах міста. У той же час, централізовані ініціативи, будучи більш помітними в інформаційному просторі, також роблять внесок у загальний тренд розвитку міського садівництва.

Література [References]

1. Calvet-Mir, L. & Hug, M. (2019). Crisis and post-crisis urban gardening initiatives from a Southern European perspective: The case of Barcelona. *European Urban and Regional Studies*, 26 (1), 97–112. DOI: <https://doi.org/10.1177/0969776417736098>.
2. Camps-Calvet, M., Langemeyer, J., Calvet-Mir, L., Gómez-Baggethun, E. & March, Hug. (2015). Sowing Resilience and Contestation in Times of Crises: The Case of Urban Gardening Movements in Barcelona. *Partecipazione e conflitto*, 8(5): 417–442. DOI: <https://doi.org/10.1285/i20356609v8i2p417>.
3. Tomatis, F., Egerer, M., Correa-Guimaraes, A., & Navas-Gracia, L. (2023). Urban gardening in a changing climate: A review of effects, responses and adaptation capacities for cities. *Agriculture*, Vol. 13(2), 502. DOI: <https://doi.org/10.3390/agriculture13020502>.
4. Kowarik, I., Fischer, L. K., & Kendal, D. (2020). Biodiversity conservation and sustainable urban development. *Sustainability*, 12(12): 4964. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12124964>.
5. Langemeyer, J., Camps-Calvet, M., Calvet-Mir, L., Barthel, S., Gómez-Baggethun, E. (2018). Stewardship of urban ecosystem services: understanding the value(s) of urban gardens in Barcelona. *Landscape and Urban Planning*, 170, 79–89. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.09.013>.
6. Koroļova, A., & Treija, S. (2018) Urban gardening as a multifunctional tool to increase social sustainability in the city. *Architecture and Urban Planning*, 14.1: 91–95. DOI: <https://doi.org/10.2478/aup-2018-0012>.
7. Malberg Dyg, P., Christensen, S., & Peterson, C. (2020). Community gardens and wellbeing amongst vulnerable populations: a thematic review. *Health promotion international*, 35(4), 790–803. DOI: <https://doi.org/10.1093/heapro/daz067>.
8. White, M. (2011). Sisters of the soil: Urban gardening as resistance in Detroit. *Race/ethnicity: Multidisciplinary global contexts*, 5(1): 13–28. DOI: <https://doi.org/10.2979/racethmulglocon.5.1.13>.
9. Espinosa Seguí, A., Maćkiewicz, B. & Rosol, M. (2017). From leisure to necessity: Urban allotments in Alicante province, Spain, in times of crisis. *An International Journal for Critical Geographies*, 16(2), 276–304.
10. Baudry, S. (2012). Reclaiming urban space as resistance: the infrapolitics of gardening. *Revue française d'études américaines*, 131: 32–48.
11. Neelakshi, J., Wolfgang, W. (2022). Physically apart but socially connected: Lessons in social resilience from community gardening during the COVID-19 pandemic. *Landscape and Urban Planning*, 223, 104418. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2022.104418>.
12. Keshavarz, N., Bell, S., Zilans, A., Hursthouse, A., Voigt, A., Hobbelink, A., & Gogová, Z. (2016). A history of urban gardens in Europe. In *Urban allotment gardens in Europe*. 8–32. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315686608-2>.

13. Cane, P. S. (1942). Post-war Gardens. *Journal of the Royal Society of Arts*, 91(4629), 46–56.
14. Guitart, D., Pickering, C., & Byrne, J. (2012). Past results and future directions in urban community gardens research. *Urban forestry & urban greening*, 11(4), 364–373. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ufug.2012.06.007>.
15. Berkes, F., & Ross, H. (2013). Community resilience: toward an integrated approach. *Society & natural resources*, 26(1): 5–20. DOI: <https://doi.org/10.1080/08941920.2012.736605>.
16. Dronova, O., Kononenko O. (2019) Slavutych: formation of the urban resilience capacity in the conditions of current challenges and threats. *Ukrainian Geographical Journal*, 3(107): 22–36. [In Ukrainian].
[Дронова О., Кононенко О. (2019). Славутич: формування потенціалу стійкості міста в умовах сучасних викликів та загроз. *Український географічний журнал*, 3: 22–36.]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2019.03.022>.
17. Linkov, I., Bridges, T., Creutzig, F., Decker, J., Fox-Lent, C., Kröger, W., & Thiel-Clemen, T. (2014). Changing the resilience paradigm. *Nature climate change*, 4(6): 407–409. DOI: <https://doi.org/10.1038/nclimate2227>.
18. Pidgeon, N., & O’Leary, M. (2000). Man-made disasters: why technology and organizations (sometimes) fail. *Safety science*, 34(1–3): 15–30. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0925-7535\(00\)00004-7](https://doi.org/10.1016/S0925-7535(00)00004-7).
19. Champlin, C., Sirenko, M., & Comes, T. (2023). Measuring social resilience in cities: An exploratory spatio-temporal analysis of activity routines in urban spaces during Covid-19. *Cities*, 135: 104220. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cities.2023.104220>.
20. Boyd, E., & Juhola, S. (2015). Adaptive climate change governance for urban resilience. *Urban studies*, 52(7): 1234–1264. DOI: <https://doi.org/10.1177/0042098014527483>.
21. Del Monte, B., & Sachsé, V. (2018). Urban Agriculture: From a Creative Disorder to New Arrangements in Rome. In: Glatron, S., Granchamp, L. (eds) *The Urban Garden City. Cities and Nature*. Springer, Cham, 271–288. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-72733-2_13.
22. Young, C., Hofmann, M., Frey, D., Moretti, M., & Bauer, N. (2020). Psychological restoration in urban gardens related to garden type, biodiversity and garden-related stress. *Landscape and Urban Planning*, 198: 103777. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2020.103777>.
23. Riboulot-Chetrit, M., Simon, L., Raymond, R. (2018). Making Space for Disorder in the Garden: Developing Biophilia to Conciliate Aesthetics and Biodiversity. In: Glatron, S., Granchamp, L. (eds) *The Urban Garden City. Cities and Nature*. Springer, Cham, 165–184. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-72733-2_9.
24. Colding J., Barthel S., (2013). The potential of ‘Urban Green Commons’ in the resilience building of cities. *Ecological Economics*, 86: 156–166. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2012.10.016>.
25. Hormel, L. (2017). Food or Flowers? Dacha Gardening and Gendered Class Relations in Post-Soviet Ukraine. *Rural Sociology*, 82(1): 75–100. DOI: <https://doi.org/10.1111/ruso.12110>.
26. Bell, S., Fox-Kämper, R., Keshavarz, N., Benson, M., Caputo, S., Noori, S., & Voigt, A. (Eds.). (2016). *Urban allotment gardens in Europe*. Routledge, Taylor & Francis Group, 406 p.
27. Lal, R. (2020). Home gardening and urban agriculture for advancing food and nutritional security in response to the COVID-19 pandemic. *Food Sec*, 12: 871–876. DOI: <https://doi.org/10.1007/s12571-020-01058-3>.
28. Muramatsu, K. (2018). Shared Gardens in Strasbourg: Limited Sharing Spaces. In: Glatron, S., Granchamp, L. (eds) *The Urban Garden City. Cities and Nature*. Springer, 307–335. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-72733-2_15.
29. Kaduna-Eve, D. (2018) The Emergence of a Green “Intermittent” City? The Case of Parisian Nomadic Gardens in The Urban Garden City: Shaping the City with Gardens Through History, Cham, Springer. 289–305. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-72733-2_14.
30. Alakavuk, E., & Cinar Umdü, D. (2023). Urban Open Therapy Gardens in EU Cities Mission: Izmir Union Park Proposal. *Sustainability*, 15(8): 6715. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15086715>.
31. Souter-Brown, G. (2015). *Landscape and urban design for health and well-being: using healing, sensory and therapeutic gardens*. London: Routledge. 340 p. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315762944>
32. Ray, R., Fisher, D., & Fisher-Maltese, C. (2016). School gardens in the city: Does environmental equity help close the achievement gap? *Du Bois Review. Social Science Research on Race*, 13(2): 379–395. DOI: <https://doi.org/10.1017/S1742058X16000229>.
33. Lavrys, V., Dvorna A. (2023). Promotion of vertical greening in the opening of Kherson city. *Taurian Scientific Bulletin*, 33, 353–261. [In Ukrainian]. [Лаврись, В., & Дворна, А. (2023). Впровадження вертикального озеленення у відновлення поствоєнного міста Херсон, *Таврійський науковий вісник*, 33: 353–261.]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2226-0099.2023.133.47>.
34. Barulina, I. (2024). Modern urban agricultural systems: national typology and prospects for Ukraine. *Taurian Scientific Bulletin. Series: Economy*, Vol. (21), 63–74. [In Ukrainian].
[Баруліна І. (2024). Сучасні міські агросистеми: національна типологія та перспективи для України. *Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка*, 21: 63–74.]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.21.21>.

35. Fox-Kämper, R., Wesener, A., Munderlein, D., Sondermann, M., McWilliam, W., & Kirk, N. (2018). Urban community gardens: An evaluation of governance approaches and related enablers and barriers at different development stages. *Landscape and Urban Planning*, 170, 59–68. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2017.06.023>.
36. Haase, D., & Gaeva, D. (2023). Allotments for all? Social–environmental values of urban gardens for gardeners and the public in cities: The example of Berlin, Germany. *People and Nature*. 5(4): 1207–1219. DOI: <https://doi.org/10.1002/pan3.10488>.
37. Berliner Gemeinschaftsgarten-Programm URL: <https://www.berlin.de/gemeinschaftsgaertnern/programm/>
38. Velichko, V. History of the Kiev Gardens. [In Ukrainian] [В е л и ч к о В. Історія садів Київських.]. URL: <https://www.pro-of.com.ua/istoriya-sadiv-kiivskix/>
39. Dudina, R. Garden beds, rest or family nest—the history of Kyiv summer residents from the 19th century to the present day. [In Ukrainian]. [Д у д і н а Р. Грядки, відпочинок чи родинне гніздо — історія київських дачників з XIX століття до сьогодні.]. URL: <https://hmarochos.kiev.ua/2018/05/03/gryadki-vidpochinok-chi-rodinne-gnizdo-istoriya-kiyvskih-dachnikov-z-hih-stolittya-do-sogodni/>
40. Ghose, R., & Pettygrove, M., (2014). Urban Community Gardens as Spaces of Citizenship. *Antipode*, 46(4): 1092–1112. DOI: <https://doi.org/10.1111/anti.12077>.
41. “Samosad” Public Park (official website). [Громадський сквер Самосад (офіційний сайт).]. URL: <https://samosad.kyiv.ua>
42. Kaduna-Eve, D. (2018). The Emergence of a Green “Intermittent” City? The Case of Parisian Nomadic Gardens In: Glatron, S., Granchamp, L. (eds) *The Urban Garden City. Cities and Nature*. Springer, Cham, 289–305. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-319-72733-2_14.
43. Methodological guide for creating a city garden. Ed. by D. Kryzh, T. Babakova, 20 p. [In Ukrainian]. [Методичний довідник-вказівник зі створення міського городу. За ред. Д. Криж, Т. Бабакова, 20 п.]. URL: <https://ua.boell.org/uk/2023/01/13/metodychnyy-dovidnyk-vkazivnyk-po-stvorennnyu-miskoho-horodu>.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2024

Kononenko, O. Yu.^{1,2} 0000-0002-1741-2066Trusii, O. M.¹ 0000-0002-3711-8008¹ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv,² Humboldt University in Berlin, Berlin

City Gardens as a Factor of Social Resilience in Times of Crisis (The Example of Kyiv And Kyiv Region)

UDC 911.3:911.375.6:316.334.56(477.41)(045)

The objective of this study is to identify the main types of urban gardens in the city of Kyiv and the Kyiv region, and to study the features of their creation and development during the Russian war against Ukraine. Urban gardens have become a crucial component of urban resilience, particularly during times of crisis. They perform essential environmental functions, such as mitigating the impact of heatwaves, retaining rainwater, and supporting biodiversity. Additionally, they hold significant socio-economic value, fostering community cohesion and enhancing the adaptive capacity of cities during wartime conditions. The development of urban gardening in Kyiv and the Kyiv region is examined through the lens of global experience and the historical evolution of agricultural production in the city and its suburbs. Based on an analysis of selected cases, a comparison was made between centralized and grassroots urban gardening projects in terms of their dynamics, development prospects, and contributions to urban resilience. Urban gardening initiatives within existing self-organized public spaces are well-suited to attract new participants, foster horizontal connections among various stakeholders, and promptly respond to community needs. Conversely, centralized projects contribute to disseminating knowledge, encouraging community participation in urban gardening, and advancing skills in horticulture. The novelty of the study lies in revealing the adaptive capabilities of urban gardens, which are a crucial factor in the social resilience of cities during times of crisis.

Keywords: urban gardening, community, social resilience, war, Kyiv.

For citation:

Kononenko, O. Yu., Trusii, O. M. (2025). The City Gardens as a Factor of Social Resilience in Times of Crisis (The Example of Kyiv And Kyiv Region). *Ukrainian Geographical Journal*. No. 2(130): 93–103. [In Ukrainian] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2025.02>

Copyright © 2025 Publishing House *Akadempyodyka* of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The article is published under the open access license CC BY-NC-ND license

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>